

РОЗДІЛ 8 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2 – 1.09 Калинець
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.47>

МІФІЧНИЙ РОДОВІД В ІНДИВІДУАЛЬНОМУ АВТОРСЬКОМУ МІФІ І. КАЛИНЦЯ: ЗВ'ЯЗОК «ЛЮДИНА – ПРИРОДА»

THE MYTHICAL PEDIGREE IN THE INDIVIDUAL AUTHOR'S MYTH OF I. KALYNETS: THE "MAN – NATURE" RELATIONSHIP

Буряк О.Ф.,
orcid.org/0000-0002-7549-5007
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

У статті витлумачено й апробовано як літературознавчий інструментарій поняття «міфічний родовід», що відображає причинно-наслідкові зв'язки у формі родових відношень в індивідуальному авторському міфі. Доведено, що поява родовідного ланцюга образу свідчить про його життєздатність в міфічній реальності, а специфіка міфічного родоводу – один із критеріїв досконалості авторської художньо-філософської концепції людини, життєвості авторського міфу як системи.

Індивідуальний авторський міф Ігоря Калинця має потужний життєвий заряд, багато в чому обумовлений розгалуженою системою родовідних зв'язків. Особливо оригінально поет осягає родовідний зв'язок «людина – природа», прагнучи відновити первісну цілісність картини буття з гармонійно вписаною в неї особистістю. Міфічний родовід виконує подвійну функціональну роль: з одного боку, він свідчить про те, що людина і природа – самодостатні рівноправні феномени, а з іншого, – унаочнює зв'язок їхньої спорідненості.

Митець використовує властивий лише людині спосіб гармонізації стосунків особистості з навколишнім світом – духовне зближення через любов. Зв'язок людини з природою вибудовується через емоційно-почуттєву проекцію, метафору, і лише після завершення земного життя індивіда відбувається його злиття з природою.

У Калинцевому міфі багатозначність художніх смислів, породжених міфічним родоводом, виявляється у двох вимірах – алегоричному й персоніфікаційному, які представляють етапи розвитку авторської концепції людини. Алегорія – початковий етап художнього осмислення поетом стосунків людини і природи, коли особистість у всьому бачить своє віддзеркалення, вважаючи себе непорушним центром світобудови, а персоніфікація означає, що людина допускає існування рівноправних життєвих систем («Вітрова донька»).

Міфічний родовід актуалізує взаємоперелив, варіювання алегоричного й персоніфікаційного начал («Троянда» із циклу «Зільник»).

Через взаємодію з іншими художніми засобами міфічний родовід генерує асоціації, викликані впливом спорідненого образу («Осіньна Магдалина»).

Міфічний родовід «людина – природа» в поезії І. Калинця увиразнює кількарівневі художні смисли, що відображають етапи розвитку авторської концепції.

Ключові слова: індивідуальний авторський міф, міфічний родовід, алегорія, метафора, персоніфікація.

The article interprets and tests the concept of "mythical pedigree" as a literary tool, which reflects the cause and effect relationships in the form of ancestral relations in the individual author's myth. It is proved that the appearance of the genealogical chain of the image testifies to its viability in mythical reality, and the specificity of the mythical pedigree is one of the criteria for the perfection of the author's artistic and philosophical concept of man, the vitality of the author's myth as a system.

Ihor Kalynets' individual authorial myth has a powerful life charge, largely due to an extensive system of genealogical ties. Especially original, the poet comprehends the genealogical connection "man – nature", seeking to restore the original integrity of the picture of life with a harmoniously inscribed personality. The mythical genealogy plays a dual functional role: on the one hand, it shows that man and nature are self-sufficient equal phenomena, and on the other hand, it illustrates the connection between their kinship.

The artist uses a unique inherent only-for-man way of harmonizing a person's relationship with the world around him – spiritual rapprochement through love. Man's connection with nature is built through emotional and sensory projection, and metaphor, and only after the end of the earthly life of the individual is his merger with nature.

In Kalynets' myth, the multilayered artistic meanings generated by the mythical pedigree are manifested in two dimensions – allegorical and personification, which represent the stages of development of the author's concept of man. Allegory is the initial stage of the poet's artistic understanding of the relationship between man and nature, when the individual sees his reflection in everything, considering himself the inviolable center of the universe, and personification means that man no longer takes such a position, allowing the existence of equal life systems ("Wind Daughter").

The mythical pedigree actualizes mutual overflow, variation of allegorical and personification principles ("Rose" from the cycle "Zil'nyk").

Through interaction with other artistic means, the mythical pedigree generates associations caused by the influence of a related image ("Autumn Mahdalyna").

The mythical pedigree "man – nature" in the poetry of I. Kalynets emphasizes multilevel artistic meanings that reflect the stages of development of the author's concept.

Key words: an individual author's myth, a mythical pedigree, an allegory, a metaphor, a personification.

Постановка проблеми. У творенні індивідуального авторського міфу Ігоря Калинця особливе місце належить оригінальному образотворчому засобу, який можна визначити як міфічний родовід.

Під міфічним родоводом ми розуміємо художній засіб, який відображає встановлення автором зв'язку різнорівневої спорідненості між образами в міфічній реальності.

Міфічний родовід – вияв глибинного міфологізму художнього мислення митця, оскільки він виконує одне з найважливіших завдань міфу, окреслених О. Лосевим: «Міф... вириває речі з їхнього звичайного руху, коли вони то не поєднують, то незрозумілі, то не вивчені в плані їхнього можливого подальшого існування, й занурює їх, не позбавляючи реальності й тілесності, у нову сферу, де виявляється раптом їхній інтимний зв'язок, стає зрозумілим місце кожної з них, ясною їхня подальша доля» [5, с. 455].

Міфічний родовід вибудовується на основі причинно-наслідкового зв'язку, а тому засвідчує, що поет створює міф як систему. Цей троп увиразнює зміст та особливості втілення авторської художньо-філософської концепції людини. В образі, який вписаний у сферу міфічного родоводу, виникає потужне асоціативне поле, підсилене впливом спорідненого з ним образу. Міфічний родовід – це ще й індикатор відкритості авторської концепції, його аналіз дає можливість визначити ступінь готовності ліричного героя до взаємодії зі світом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Наукове осягнення індивідуального авторського міфу сприяє глибинному осягненню творчості окремого митця як системи. Про це зокрема свідчить контрверсійна монографія Г. Грабовича «Шевченко як міфотворець: Семантика символів у творчості поета» [1], в якій осмислено втілення моделей «ідеальна спільнота» та «суспільна структура» в індивідуальному авторському міфі Т. Шевченка як вияв реального й ідеального рівнів художньої реальності.

Праця О. Забужко «Шевченків міф України: Спроба філософського аналізу» [2] – наукова рецепція так званого національного Шевченкового міфу України. Дослідження цінне в методологічному плані, оскільки містить визначення комплексу рис індивідуального авторського міфу.

Продуктивні пошуки в цій сфері В. Пахаренка [7], який на матеріалі української літератури 20-х років ХХ ст. демонструє специфіку міфотворення, розмежує міф і псевдоміф.

Міфологізм художнього мислення Калинця як самодостатній предмет дослідження цікавив небагатьох науковців, зокрема Л. Стринаглюк присвячує свою розвідку аналізу основ міфологізму художнього мислення митця [9], а Е. Соловей вивчає його міфологічну асоціативність, проводячи паралелі з В. Свідзинським [8]. В. Неборак у розвідці «Міф про поета» [6] аналізує вплив світогляду на творення художнього світу, доводячи, що хронотопна організація Калинцевої художньої реальності здійснюється шляхом засвоєння структури розп'яття і воскресіння людинобога. Проблем міфотворчості І. Калинця торкається М. Ільницький у своєму дослідженні «Ключем метафори відімкнені вуста... Поезія Ігоря Калинця» [3]. Через призму міфу тлумачить міфологему місяця в Калинцевій поезії Т. Цепкало [10].

Постановка завдання. Мета нашої статті – з'ясувати специфіку художнього втілення й функції міфічного родоводу «ліричний герой – природні реалії» в індивідуальному авторському міфі Ігоря Калинця.

Об'єкт дослідження – поезії І. Калинця із книги «Слово триваюче» (1997).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ігор Калинець неодноразово наголошував на важливості родоводу як джерелі життєвої сили, невичерпної енергії, необхідної умови самовизначення особистості. Причетність до роду позбавляє людину від екзистенційного страху слабосилого одинака. Родовий зв'язок – це той канал, через який індивід насажується життєтворною

енергією спільноти, розширюючи сферу свого Я до меж, а точніше, до нескінченності роду:

*Але найцінніше віно – це приналежність до
роду.*

Воно надбання не відламку кількох пращурів.

*Воно надбання сотень поколінь, які невідомо
звідкіля*

*з'явилися і невідомо куди прямують із плугом
і мечем, з вірою лісового капища*

*і золотобанного
собору.*

*Бережи його як зіницю ока, без нього Ти
всього-на-всього круга сирота на такому*

*жорстокому
світі [4, с. 162].*

Калинців ліричний герой сприймає відчуженість від роду як «космічне» сирітство, відторгнення від містерії життя:

а в моєї ніченьки

небо сиротятко:

ні одної свіченьки

в золотім горішку [4, с. 370].

Через космологічний образний ряд відтворено надзвичайно гостре відчуття самотності – загуленості людини в космічному часі і просторі, пронизлива туга за рідною душею набирає вселенських масштабів. Вражаюче поєднання образу безмежного неба, що виконує ще й роль поетичного відповідника душі, з дуже інтимним епітетом «сиротятко», відтворює глибоку внутрішню драму розриву зв'язку людини зі своїм родом.

Активне використання міфічного родоводу характерне для зрілого, сформованого авторського міфу.

В «окремій дійсності» І. Калинця представлено розгалужену систему родовідних зв'язків. Особливо оригінально поет осягає родовідний зв'язок «людина – природа». Калинець усвідомлює всю небезпеку повернення в царину первісної природи людського Я в рослинній чи тваринній оболонці: цивілізація оберігає ліричного героя від розчинення в зеленому космосі, від самознищення.

У Калинцевій міфічній реальності зв'язок людини з природою вибудовується дуже делікатно, найчастіше – через витончену емоційно-почуттєву проекцію, ескізу метафору:

а колись

листопадову жалобу

ніхто не зможе поділити

на твою і мою [4, с. 132].

Змальовуючи дивовижні позажиттєві метаморфози, що відбуваються з людиною, автор наголошує на втраті її самотності й водночас

долученні до нової спільноти в новому метафізичному вимірі:

Згодом привиди

*прибирають суцільну сплетену Постать –
єдиний Лозовий Кошіль,*

*і годі розрізнути сусідські Межі
у густому Лаокооні [4, с. 499].*

У поезії Калинця лише після закінчення земного життя людини відбувається її злиття з природою.

Поет використовує притаманний лише людині спосіб гармонізації стосунків особистості з навколишнім світом – духовне зближення через любов.

У Калинцевому художньому світі міфічний родовід, який встановлює зв'язок між людиною і природою, увиразнює кількарівневі смисли, що відображають етапи розвитку авторської концепції. Природні явища, стани – це, найчастіше, психологічна проекція людського Я.

Спостерігаються напружені авторські пошуки основи єдності сфери людської духовності й зовнішнього світу. Міфічний родовід виконує подвійну функціональну роль: з одного боку, він свідчить про те, що людина і природа – самодостатні, з іншого, – унаочнює зв'язок спорідненості. Спорідненість людини і природи в індивідуальному авторському міфі Калинця ґрунтується на духовній єдності без порушення їх рівноправності.

Міфічний родовід – спроба відновлення первісної цілісності картини буття з гармонійно вписаною в неї особистістю:

Бо Осінь – вже не втрат поря,

а втілення самої Втрати:

вона в мені знаходить брата,

з мого породжена ребра [4, с. 528].

Створена поетом ланка міфічного родоводу «ліричний герой – осінь» стала джерелом виникнення багатогранного образу Осінньої Магдалини.

Митець у філософському ключі трактує минуцність життя в контексті природи, для якої циклічність, процес вмирання-народження – головний принцип існування. Намагаючись відобразити діалектику буття, Калинець переосмислює традиційний біблійний образ Магдалини як святої грішниці, створюючи по-бароковому гострий внутрішній конфлікт. Але осягнення його через призму філософії любові почасти знімає напругу, натомість увиразнюючи ідею взаємозв'язку тих аспектів образу, які заперечують один одного:

Хіба то блуд, для цнот – печаль,

коли жага оплодить літо,

коли в обіймах б'ються злиго

єства обох двоєначал? [4, с. 527].

Через витончене асоціативне переплетення стихій традиційного й авторського міфу в образі Магдалини прозирають риси земної коханої й абсолюту любові, що символізують багатогранність життя. Образ набуває ознак ідеалу за рахунок асоціативного зв'язку із символом незнищенності в християнській міфології – Неопалимою Купиною:

*Мені нема ні краю-дна,
живу – Одвічна Магдалина,
свята і грішна – двоєдина –
Неопалима Купина [4, с. 528].*

Таким чином образ Магдалини в Калинцевій міфічній реальності – уособлення потужної енергії любові, яка наснажує рух особистості до ідеалу.

В авторському міфі Калинця багатозначність художніх смислів, породжених міфічним родоводом, виявляється у двох вимірах – алегоричному й персоніфікаційному, які представляють етапи розвитку авторської філософської концепції людини. Алегорія – початковий етап художнього осягнення поетом стосунків людини і природи, коли особистість у всьому бачить своє віддзеркалення, вважаючи себе непорушним центром світобудови, а персоніфікація означає, що людина вже не займає такої позиції, допускаючи існування рівноправних життєвих систем. Це свідчить про творення істинного міфу, коли керуватися тезою В. Пахаренка, що «міт є світонастанова за формулою «I-I», а псевдоміт – за формулою «або-або»» [7, с. 12].

Калинців міф «Вітрова донька» яскраво ілюструє вияви і взаємодію алегоричного й персоніфікаційного художніх смислів твору:

*Вітрова донька гасає,
одно знає:
– Пусту мене, тату
козакам сорочки сушити,
з ними люльки палити,
в морі байдаки надимати.*

*А Вітер сердиться:
Не годиться людям бути посестрою,
в походи ходити –
рани студити,
не нашої вони крові [4, с. 450].*

Протиставлення Вітром світу природи і людини зустрічає опір його доньки. Її бунт – спроба заперечити споконвічні закони, за якими співіснують людське суспільство і природа, – закінчується трагічно: розгніваний батько Вітер закликає свою дитину в кам'яну Діву – позбавляє іманентної якості рухатися, в такий спосіб запобігаючи її самознищенню і сприяючи збереженню цілісності «різнокровних» систем.

Конфлікт природи і людини в поезії Калинця сягнув вершини, оскільки знайшов своє художнє втілення через актуалізацію вічної проблеми «батьки і діти», вічного конфлікту поколінь, перегукуючись із багатьма творами світової й української класики (згадаймо хоча б хрестоматійних дядька Лева й Мавку з «Лісової пісні» Лесі Українки). Конфлікт набуває морально-етичного звучання: Вітрова донька має зробити доле-носний вибір – стати багатою дружиною Вітра Заморського чи лишитися незаміжньою в рідному з дитинства степу. Трагічна розв'язка може прочитуватися і як соціально-політична алегорія, уособлюючи долю патріотів – «Страждальців Страдного Вінка» [4, с. 531], що не покидали Батьківщину в найскрутніші часи.

Авторський міф Калинця «Вітрова донька» підтверджує думку, висловлену Ф. Шеллінгом: «чари... всієї міфології пояснюються, між іншим, і тим, що допускають алегоричне значення як можливість, справді, алегоризувати можна практично все» [11, с. 109]. Можливість алегоричного прочитання надає міфу привабливої багатозначності.

Взаємоперелив, варіювання алегоричного й персоніфікаційного начал реалізується особливо цікаво завдяки поєднанню з міфічним родоводом. Яскраво ілюструє це художнє явище цикл «Зільник». Зокрема в поезії «Троянда» алегоричні смисли, породжені опозиційним ядром «культура – природа», притлумлюються потужним драматичним зарядом персоніфікації. Поезія має форму монологу-сповіді троянди своїй сестрі – дикій рожі. Родовий зв'язок троянди й дикої рожі, художньо переосмислений через призму людських стосунків, викликав ризиковану, але виправдану асоціацію рожі з Сафо – «гріховною квіткою / лесбійською» [4, с. 386]. Квіткова розповідь про долю дику піднялася до рівня справжньої драми, яка дорівнює за своєю силою людським життєвим катастрофам:

*як викрадали мене
наче прекрасну Єлену
...
ще як замацували
по ложах розаріїв*

*у п'яні розалії
трактували за гетеру [4, с. 385].*

Алегоричний смисл: складність існування в чужому світі, що травмує й руйнує, відповідно, конфлікт істоти й середовища, органічно породжується персоніфікацією. Міфічний родовід «троянда – дика рожа» увиразнює ідейні смисли й алегорії, й персоніфікації.

У системі міфічного родоводу вияв людського Я в алегоричній формі поряд із персоніфікаційним втіленням служить для гармонізації процесів розширення сфери людського Я і ствердження рівноправності й самобутності сфери природи поряд зі світом людини.

Міфічний родовід – художній засіб, що виконує важливу системотворчу роль, відображаючи причинно-наслідкові зв'язки у вигляді родових відношень в індивідуальному авторському міфі.

Міфічний родовід – це індикатор життєздатності образу в авторському міфі. Якщо традиційний міфічний образ органічно засвоюється, «вживається» створеній митцем міфічній реальності, то розвиток його родовідного ланцюга свідчить про його життєздатність.

Міфічний родовід, взаємодіючи з іншими художніми засобами, підсилює їх дію, створює потужний асоціативний канал, забезпечуючи постійний незримий вплив спорідненого образу. Такий зв'язок часто надає якісно нового звучання образу, визначає його місце в системі цінностей.

Характер міфічного родоводу може служити одним із критеріїв життєвості міфу й, відповідно, досконалості авторської художньо-філософської концепції людини.

Ступінь розвиненості системи міфічного родоводу в авторському міфі визначає життєздатність міфу як системи. Калинець міф має потужний життєвий заряд, багато в чому обумовлений розгалуженою, розмаїтою системою родовідних зв'язків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грабович Г. Шевченко як міфотворець: семантика символів у творчості поета. Київ : Радянський письменник, 1991. 210 с.
2. Забужко О. С. Шевченків міф України: спроба філософського аналізу. Київ : Абрис, 1997. 142 с.
3. Ільницький М. «Ключем метафори відімкнені вуста...» : поезія Ігоря Калинця. Париж – Львів – Цвікау : «Зерна», 2001. 189 с.
4. Калинець І. Слово триває: Поезії. Харків: Фолю, 1997. 542 с.
5. Лосев А. Ф. Диалектика мифа (из ранних произведений). Москва : Правда, 1990. 655 с.
6. Неборак В. Міф про поета. *Калинець І. Слово триває: Поезії*. Харків : Фолю, 1997. С. 12–18.
7. Пахаренко В. Поєдинок з Левіафаном : міт і псевдоміт в українській літературі 20-х років. Київ : Бібліотечка першого вересня, 1999. 87 с.
8. Соловей Е. Українська філософська лірика : навчальний посібник із спецкурсу. Київ : Юніверс, 1998. 368 с.
9. Стринаглюк Л. Містерія пробудження Ігоря Калинця. *Дзвін*. 1996. №4. С. 152–153.
10. Цепкало Т. О. Міфологема місяця в українській поезії ХХ століття: дис.... канд. (доктора філософії) філол. наук: 10.01.01, Київ, 2018. 220 с.
11. Шеллинг Ф. В. И. Философия искусства. Москва : Мысль, 1986. 496 с.